

PATRICK LEMOINE

MISTERUL

NOCEBO

LE MISTÈRE DU NOCEBO

Patrick Lemoine

Copyright © ODILE JACOB, 2011

MISTERUL NOCEBO

Patrick Lemoine

Copyright © 2013 Editura **ALL**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LEMOINE, PATRICK

Misterul Nocebo / Patrick Lemoine; trad.: Cristina Geantă -

București : Editura **ALL**, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-587-060-4

Geantă, Cristina (trad.)

615

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL**.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată

fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

All rights reserved. The distribution of this book outside Romania,

without the written permission of **ALL**, is strictly prohibited.

Copyright © 2013 by **ALL**.

Editura **ALL** :

Bd . Constructorilor nr. 20A

sector 6, cod 060512 – București

Tel. : 021 402 26 00

Fax : 021 402 26 10

Departamentul distribuție: Tel. : 021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi la :

comenzi@all.ro

www.all.ro

Redactare :

Bianca Vasilescu

Tehnoredactare :

Niculina Ionescu

Corectură :

Simona Nicolae

Design copertă :

Alexandru Novac

PATRICK LEMOINE

MISTERUL
NOCEBO

Traducere din limba franceză de
Cristina Geantă

Lui Mémone
Lui Fanfoué
Cu afecțiune

„Lumea nu va fi distrusă de cei care
fac rău, ci de cei care-i privesc fără
să facă nimic.“

Albert Einstein

PREAMBUL

SAGA ACACIILOR

Există în Africa de Sud un soi de acacia utilizat ca furaj pentru elanii din Cap. Toată lumea, crescătorii, vegetalele, animalele din gospodării par satisfăcute de acest aranjament, cu excepția creșterii intensive de animale cu pășunat excesiv. În acest caz, arborii de acacia izolați devin toxici și le aduc moarte elanilor. Cum s-ar explica un asemenea fenomen? Arborii supraexploatați transmit un semnal chimic aerian capabil să-și informeze colegii în legătură cu pericolul, astfel încât să ia măsurile care se impun, devenind necomestibili.

Această povestioară lasă de înțeles că informația este o necesitate vitală și că toate speciile vegetale și animale recurg la ea. Toba, tocsinul, sirenele, afișele „Patria în pericol” sunt principalele variante umane.

Pe continentul american prosperă furnicile de foc. Atunci când, din întâmplare, mușuroiul este amenințat de o inundație, membrele coloniei formează o plută cu corpurile lor, regina și larvele fiind instalate în mijloc în siguranță, iar anumite nimfe sunt folosite ca plutași; lucrătoarele vâslesc cu regularitate până la un punct de acostare. Când ciudata ambarcațiune se apropie de pământ, ea își schimbă forma, lansează capete de pod și mai întâi debarcă femeia (regina) și copiii (larvele).

În acest caz, informația permite punerea în funcțiune a unei rețele de comunicație cu antene sub forma unui supercreier capabil să-l depășească pe acela al fiecărui membru al coloniei și să conceapă astfel strategii de supraviețuire pe care niciun individ izolat nu și le-ar fi putut imagina. Încă nu se știe bine cum se fac conexiunile între indivizi, nici cum sunt luate deciziile, dar lucru sigur este că mijloacele de comunicație ultrasofisticate ale furnicilor (*ant web*) amintesc în mod ciudat de cele ale Internetului (*network*), unde rețelele de socializare depășesc capacitățile fiecărui participant. În funcție de natura deciziei pe care o va declanșa, informația supraindividuală se poate dovedi cel mai bun, dar și cel mai rău lucru.

Rămânând la insecte, există o omidă capabilă să pătrundă în mușuroaie deoarece secretă o substanță chimică identică cu a furnicilor care o iau drept una de-a lor. Odată instalată în culcuș, micuța impotoare produce un sunet imitându-l pe cel al reginei. Dintr-odată, lucrătoarele o îngrijesc mai bine decât ar fi făcut-o dacă ar fi fost suverana lor legitimă. Tehnica este atât de eficace încât, în caz de foamete, furnicile o hrănesc pe falsa regină cu propriile lor larve.

Convenabil manipulate, informația și cortegiul său din media, văz, gust, miros, sunet... pot conduce un întreg popor spre mântuire... sau spre pierzanie.

INTRODUCERE

„Omul sănătos este un bolnav care se ignoră...”¹

Acest enunț sub formă de aforism m-a făcut să surâd mult timp. Îl găseam spiritual, neașteptat, decalat... Amuzant, chiar dacă se dovedea a fi stânjenitor dintr-un punct de vedere obiectiv. Iar apoi, puțin câte puțin, am început să înțeleg importanța expresiei lui Jules Romain și proiectul său de asemenea. Un proiect întrucâtva stânjenitor pentru medicină și reprezentanții săi. În cele din urmă am înțeles că, fără știrea noastră, intraserăm cu toții pe același plan în universul lui Knock, acest medic caraghios, acest mare șarlatan care reușise să pună pe picioare o organizație dintre cele mai sofisticate, capabilă să-i aducă clienți sănătoși la consultație, de dragul portofelului. Oameni într-o stare bună de sănătate, dar neliniștiți, căci erau purtători de simptome funcționale induse. Iar piatra unghiulară a sistemului său era utilizarea tuturor mijloacelor media disponibile la acea vreme: ziarul local, paznicul de câmp cu toba de transmis anunțurile, farmacistul guraliv și secretarul de la primărie erau vectorii săi principali. Și așa se face că majoritatea populației cantonului s-a regăsit pe masa de consultație și a început să sufere de maladii imaginare, de maladii fabricate în întregime și sugerate de Knock.

¹ *Knock sau triumful medicinei*, Jules Romain.

Singura diferență este că astăzi lucrurile nu se mai derulează la scara cantonului, ci la scară planetară. În ritmul în care evoluează, lumea noastră este pe cale de a deveni un imens spital. Un univers de îngrijiri paliative! A șasea extincție a speciilor este în derulare și în vizor este a noastră, căci este vorba despre supraviețuirea ei fizică și mintală. Lucrul cel mai teribil este că sunt aceleași cauze cu aceleași consecințe: influența media se dovedește capabilă să declanșeze o succesiune de dezordini sanitare, de parcă sătucul lui Knock ar fi fost un fel de laborator, un loc de repetiție la scară mică a ceea ce este pe cale de a se produce astăzi pe scară mare. Doctorul Knock, acest profet al răului, ar fi putut la fel de bine să scrie „Cum să îmbolnăvești un oarecare grup uman“.

Este oare posibil ca, datorită faptului că este informat, dezinforma, chinat, mințit, neliniștit, stresat, agitat, descurajat, disperat, omul modern se pregătește să se prăbușească într-un soi de marasm anxios propice înfloririi unui șir lung de maladii noi?

Regimentele sănătoșilor de altădată au devenit armate de asigurați social, supuși, constrânși în general printr-un sistem de mutualitate. Bolnavi în devenire, iată ce suntem noi, acum, că suntem cu toții reperați, vaccinați, înregistrați, depistați... Atunci când un geniu al răului, după modelul lui Knock, caută să utilizeze media satului său planetar ca pe un agent toxic, putem vorbi în mod legitim de *efectul nocebo* al informației. *Nocebo*, adică nociv. Mai cu seamă dacă mijloacele media sunt complicități săi necondiționale, cum este din păcate adeseori cazul.

Cuvântul „media“ trebuie înțeles în sensul său larg, și nu în sensul său restrictiv – de *mass-media* –, care nu privește decât presa. Cuvântul *media* vine din latină, semnifică „mijloc“ și are în vedere ceea ce vine la mijloc, între indivizi, și care permite prin urmare *mediatizarea*, adică transmiterea unei informații. *Medium* (singularul lui *media*) este inter-media-rul între lumea cealaltă și muritori. Cuvântul „media“ acoperă tot ceea ce permite comunicarea unei informații de la un individ către alți indivizi.

Vorbim despre *mass-media* când este vorba de presa scrisă, radio, televiziune, cinema, Internet, capabile să li se adreseze populațiilor întregi. Dar când preotul vorbește de la amvon, profesorul în clasă sau la universitate, judecătorul în sala de audiere a tribunalului, medicul pacienților săi, politicianul în campania electorală, în piețe sau dezbătând pe un platou de televiziune, este vorba tot de media și de nimic mai puțin.

PLACEBO AICI, NOCEBO ACOLO!

S-a vorbit mult despre placebo, acest agent surprinzător, totodată natural și imprevizibil, care diminuează virulența afecțiunilor, sporind eficacitatea tratamentelor, dar, în mod bizar, nu găsim deloc opere consacrate efectului nocebo, care este chiar contrariul său. Ca și cum trenul medicinei ar fi sosit mereu la timp și n-ar fi deraiat niciodată. Și totuși...

Obiectul *placebo* – „voi plăcea“ în latină – este leacul de șarlatan care alină suferința, vindecă uneori, cu condiția ca terapeutul și pacientul său să fie reușiți prin aceeași convingere.

Cât despre *efectul placebo*, acesta este foarte diferit; este acest mic supliment care face ca un medicament activ să fie și mai bun. În loc să acționeze după treizeci de minute, pentru patru sau cinci ore, aspirina va fi eficace imediat sau aproape imediat și aceasta pe durata unei zile întregi. Antibioticul, antineoplazicul, antidepressivul, somniferul, pe scurt, toate medicamentele sunt susceptibile să fie amplificate, optimizate prin acest fenomen. El este reflexul calității relației terapeutice, când medicul și pacientul lucrează împreună și „maioneza relațională“ s-a prins. Carburantul său este speranța reciprocă a vindecării.

Efectul *nocebo* – „voi dăuna“ în latină – reprezintă inversul efectului placebo. El este întrucâtva contrapunctul său. Nu numai că tratamentul este mai puțin eficace decât ar trebui, dar, în plus,

poate face rău din cauza efectelor secundare sporite, neașteptate sau aberante. Uneori se întâmplă chiar ca medicația să devină toxică. În acest caz, remediul devine otravă. Dăunător. Deci no-civ... nocebo.

MIJLOACELE MEDIA SUNT (MEREU) MEDICAMENTE?

Prevenirea, fortificarea, tratarea sunt cele trei funcții principale ale medicamentului.

În mod normal, mijloacele media ar trebui să acționeze ca un vaccin destinat să informeze populațiile cu privire la un eventual eveniment, ca un mod de a ne pregăti, de a ne pune în gardă în legătură cu un eventual pericol. Un om avertizat face cât doi, nu-i așa? Este funcția tocsinului.

Mijloacele media ne permit, de asemenea, să primim vești de la congenerii noștri și să comunicăm între noi. Ca banalele acacii sau ca simplele furnici! Așadar, au rolul de a face bine animalului social pe care-l reprezentăm. Uneori, mijloacele media sunt consolatoare. Când un val gigantic a nimicit Varul în primăvara lui 2010, omorând treizeci de persoane în trecerea sa, faptul de a-și striga durerea la microfon și de a o împărtăși milioanelor de compatrioți este o cale bună de a pune la încercare solidaritatea națională. Consolarea omului ca animal social.

În sfârșit, mijloacele media pot acționa ca remedii capabile de a se comporta ca un antidot împotriva angoaselor noastre, furnizând soluții în cazul problemelor: „Cum să previi gripa suflând nasul în șervețelele Kleenex și spălându-te pe mâini.“ Nenumăratele emisiuni unde experții în toate dau sfaturi în legătură cu orice, forumurile și chaturile unde internații împărtășesc din experiența lor celor care-și exprimă suferința sunt tratamente

eficace pentru teama omului în fața malădiei, în fața celor răi, într-un cuvânt – în fața destinului său.

Totuși, ca un medicament greșit utilizat, cu deriva actuală a mijloacelor de comunicare în masă, cu inflația lor, cu intoxicarea non-stop, suprainformarea, absența regularizării, manipulările de tot felul, polemicile de dragul polemicii, informația a devenit, de asemenea, un soi de otravă pe cât de lentă, pe atât de incontrollabilă și contradictorie. Un medicament capabil să te facă dependent, stresat și, în cele din urmă, bolnav. După imaginea deprimatului care înghite cutia de Prozac, omul este oare pe cale să devină bolnav prin îngurgitarea unei supradoze de informații?

Este oare posibil ca, din cauza disperării induse, mijloacele de comunicare în masă să declanșeze și ele epidemii, pandemii și să fie chiar la originea unor noi probleme sanitare? Când vom asista la tentative de suicid din cauza unei supradoze de știri? Vom vedea oare cazuri de cancer din cauza informațiilor contraindicate și repetitive?

Lumea noastră s-a transformat într-un laborator gigantic, unde cobaii umani s-au instalat ei înșiși într-un labirint fără ieșire; va trebui ca într-o bună zi să înțelegem că un univers în stare de criză financiară permanentă de mai bine de 35 de ani, pradă terorismului, războaielor, foametei, sărăciei, cataclismelor naturale, pe deasupra condamnat să se reînsuflească, totul fără nicio speranță de rezolvare, favorizează maladia, face medicamentele mai puțin eficace, le transformă în produse toxice. Ar fi poate timpul să reflectăm la asta, nu? Eu visez la o gigantică perfuzie medicală de optimism. Știu, o să mi se spună că nu am decât să mă abonez la *Point de vue*, *Gala* sau *Voici*! Dar nu ridicolul ucide, ci flica sa, deriziunea.

Din toate timpurile, omenirea a căutat să prevadă momentul în care cerul o să-i cadă în cap. Este motivul succesului niciodată dezmințit al horoscoapelor, în care nimeni nu crede și pe care toată lumea le consultă. Secretul prezicătorilor nu constă oare în

aceea că ei anunță de preferință știrile bune și-și asortează întotdeauna predicțiile nefaste cu „sfaturi bune“ pentru ca acestea să fie evitate? Și puțin contează că predicțiile lor nu se concretizează decât o dată din două.

COMPLEXUL CASANDREI

Cassandra sibila prezicea fără încetare masacre, drame, tragedii, dar era blestemată să nu fie niciodată crezută. Așadar, ea a prezis fără a schimba cu nimic prădarea și distrugerea orgolioasei Troia. Își prezisese ea propriul sfârșit funest? Credea ea în propriile profeții? În orice caz, nu a evitat nimic, nici măcar pentru ea!

Nimic sau aproape nimic nu s-a modificat din Antichitate încolo: ni se anunță fără încetare drame ecologice, economice, sanitare, socio-demografice, dar nu ni se oferă niciodată mijloacele de a le evita. Ni se spune că africanii vor dispărea cu toții din cauza bolii SIDA, dar nu se menționează aproape niciodată că un procent deloc neglijabil dintre ei par imunizați natural împotriva maladiei. Disperare! Ne chinuie faptul că, de când cu mondializarea, Europa dezbinată va putea cântări asupra viitorului planetei. Taxa pe carbon nu are sens dacă nu este decât națională. Ea va fi europeană sau nu va fi deloc. Și mai mult! Nu atât de repede. Și pe urmă, în fond, nu credem cu adevărat în toate aceste catastrofe casandrești. De exemplu, când pădurile au fost devastate de cele două furtuni de la turnura mileniului, ni s-a explicat savant că monocultura silvică cu arborii săi bine aliniați este în cauză și că pădurile naturale cu numărul lor mare de esențe care cresc în dezordine au rezistat mult mai bine. Ni s-a reamintit că biodiversitatea împiedică propagarea bolilor.

Să di-ver-si-fi-căm atunci! Bilanțul: zece ani mai târziu, pădurile replantate își aliniază exact în aceeași manieră regimentele

de duglas¹ totdeauna calibrate, urâte și, pe cât se pare, rentabile. Nu vom putea spune că nu am fost avertizați. Să așteptăm următoarea furtună... Cunosc niște ecologiști adevărați din Auvergne care nu și-au replantat pădurea de brazi devastată. Ei s-au mulțumit să curețe lemnul mort și să observe creșterea spontană, selecționând arborii cei mai viguroși, privilegiind varietatea și amplasarea. Să punem rămașag că în cele din urmă ei vor fi câștigătorii, chiar și pe plan financiar. În fond și la urma urmei, un nuc, un stejar, un fag, un cireș, un păr înseamnă mai mult decât un molid pentru cine știe să aștepte. Dar mai știm noi oare să așteptăm?

Și totuși, se pare că populația și guvernele încep să fie conștiente de probleme, continuând din nefericire să se comporte de parcă nu ar crede în ele cu adevărat. *Subprimele* crizei, neregularitatea piețelor, mașinile cu benzină întotdeauna prea susținute de state, natalitatea explozivă a țărilor așa-zis emergente, risipele energetice, utilizarea masivă și continuă a pesticidelor și a altor îngrășăminte chimice stau acolo drept mărturie. A fost nevoie de cea mai mare poluare petrolieră a tuturor timpurilor și de o scădere marcantă a popularității sale pentru ca Obama să spună în sfârșit că ar trebui să dăm dovadă de imaginație pentru dezvoltarea energiilor proprii. Capitalismul neregulat abundă în efecte secundare grave, dar totodată îi lovește atât pe cei bogați, cât și pe cei săraci.

Să fie efectul nocebo un adevărat democrat?

¹ Arbore din familia pinaceelor.